

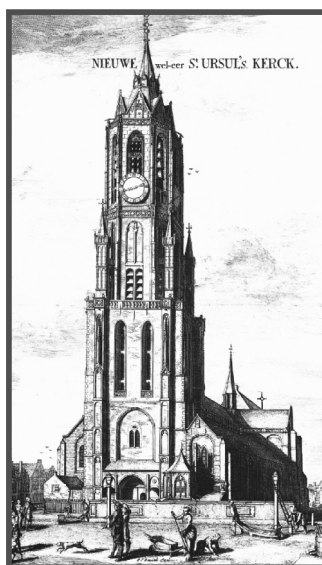
De Lage Landen en de religie

*De positie van de religie
in verschillende culturele aspecten*

Editors

Bas Hamers & Muriel Waterlot

Wydawnictwo KUL
Lublin 2017

Recensenten

Dr hab Agata Kowalska-Szubert (Uniwersytet Wrocławski)

Editors

Mgr Bas Hamers (KU Lublin Jana Pawła II)

Dr Muriel Chantal Waterlot (KU Lublin Jana Pawła II)

Ontwerp kaft en titelblad

Agnieszka Gawryszuk

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2017

ISBN 978-83-8061-462-8

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1 H,
20-708 Lublin, tel. 81 740-93-40, fax 81 740-93-50,
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl,
<http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

Druk i oprawa:
volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin,
tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

2. Geertrui van Oosten en de ruimtelijke poëtica van Delft

Marcin Polkowski

Abstract: The article offers a geopoetical interpretation of sites in the physical world (*lieux de mémoire*) and imagined places in literature (*lieux d'imagination*) related to the figure of beguine mystic Gertrude (Geertrui) van Oosten in Delft. The only monument in Delft dedicated to Gertrude, a sculpture by A. Teeuwisse, is analysed in its spatial surroundings, especially in relation to the unmarked, and therefore practically non-existent grave of Geertrui. This grave, however, is “virtually” present in literature, i.e. in J.A. Alberdingk Thijm’s novella *Geertruide van Oosten* (1853), where it forms a *lieu d'imagination*, standing in for and supplementing the actual resting-place of the mystic. The interpretive part of the article is accompanied by a theoretical discussion of the concept of geopoetics. In the conclusions, the possibility is raised that in geopoetical enquiries should be given to the religious aspect of spatiality, in particular, to the existence of sacred spaces (*loca sacra*).

Keywords: geopoetics – geocriticism – urban space – Delft – Geertrui van Oosten – J. A. Alberdingk Thijm – E. Rybicka – A. Teeuwisse

Inleiding

Voor de ingang van de Oude Kerk in Delft staat een standbeeld van grijze hardsteen dat een gesluierde, goedlachse vrouw voorstelt (afb. 1). De plaats waar dit standbeeld zich bevindt, zal de meeste Delvenaren (en veel toeristen die deze stad bezoeken) heel bekend voorkomen: vlak voor de ingang van de gotische Oude Kerk, een gebouw dat een belangrijke plaats op de sacrale (en oecumenische) kaart van de stad inneemt (www1).

De situering van dit standbeeld zorgt in zijn ruimtelijk-symbolische context voor iets wat op eerste gezicht op een paradox lijkt. Het beeld staat namelijk voor een kerk die sinds de jaren van de Opstand in de Nederlanden (dat wil zeggen in Delft vanaf ongeveer 1572/1573) protestants is. Het gebouw behoort thans tot de Protestantse Gemeente Delft.¹ De persoon, die op het standbeeld

---

¹ De Protestantse Gemeente te Delft is een overkoepelende organisatie van protestantse kerken in Delft, die “tot stand [is] gekomen na de vereniging van de Hervormde Gemeente en de

vereeuwigd is, leefde echter lang vóór de Reformatie en behoorde tot de Rooms-katholieke Kerk. Ze heette Geertrui van Oosten (ca. 1320-1358), was een vrome begijn en bovendien vermoedelijk de eerste persoon die ooit in de Nederlanden de stigmata ontving. Hoewel zij door veel Delvenaren als heilige erkend werd, is ze tot op de dag van vandaag door de Kerk nog niet zaligverklaard of gecanoniseerd.²

Afb. 1. Het standbeeld van Geertrui van Oosten door Arie Teenwisse

Foto: Marcin Polkowski

De ‘ruimtelijke poëtica’ van Delft ontwikkelt zich in en rondom plaatsen die, net als het standbeeld van Geertrui van Oosten, op eerste gezicht heel bescheiden zijn en maar weinig aan de toeschouwer beloven – ‘stille’ plaatsen, om het met de woorden van Delftse schrijver Dirk Coster (1947:18) te zeggen. Maar wanneer we wat dieper gaan zoeken, openbaart zich plots een wereld uit

---

Gereformeerde Kerk te Delft in september 2014” (www8).

² Voor een recente, beknopte biografie van Geertrui van Oosten, zie bijv. www2. Een van de belangrijkste bronnen voor de bestudering van de biografie van Geertrui van Oosten, haar Leuvense *vita* uit 1589 wordt besproken door Polkowski 2012:209-266.

het verleden waarin zich zowel de ruimtelijk-geografische ervaring als de literaire verbeelding en het sacraal-religieuze element manifesteren. Wie dat wil, kan in Delft talrijke andere literair-geografische sporen volgen, niet alleen die van de Delftse stigmatica maar ook van andere protagonisten van de lokale geschiedenis en literatuur. Onze ‘geopoëtica’ verkenningen rondom de figuur van Geertrui van Oosten zijn slechts één voorbeeld van wat er in dit domein mogelijk is.

De geopoëtica als onderzoeksvoorstel

Vanaf het eind van de 20e eeuw is er in de humane wetenschappen (met name in de literatuur- en cultuurwetenschap) sprake van een *spatial turn*.³ Met deze uitdrukking wil men de toenemende belangstelling voor ruimtelijke relaties en de perceptie van de ruimte beklemtonen, begint die met het onderzoek van onder meer de Franse socioloog Henri Lefebvre in zijn *La production de l'espace* (1974). Andere theoretici, die in dit verband genoemd worden, zijn Gaston Bachelard, Michel Foucault, Marc Augé of Edward W. Soja (voor een overzicht zie bijv. Günzel 2012: 307-320, Rybicka 2014: 20-31).

Het uitgangspunt van de ‘*spatial turn*’ is dat elke maatschappij of cultuur haar eigen ruimtelijke relaties en als gevolg daarvan ook een specifieke perceptie van de ruimte creëert. De mediëvist Albrecht Classen (2012:15) op zijn beurt, formuleerde het begrip als volgt: “*all human activities, products and performance, that is, human culture at large, must be understood in relation to the space where they are located or brought about*”. Volgens Classen moet de onderzoeker moet vooral “*interactions of bodies and objects in their social practice within a broadly-defined spatial context*” weten vast te stellen teneinde een antwoord te kunnen formuleren op de vraag “*how people operated in social, material and ideological coordinates*” (Classen 2012:15).

Een belangrijke bijdrage aan de studie van ruimtelijk-geografische aspecten van de literatuurwetenschap is ook door Polen geleverd. Pionierswerk – dat

---

³ Voor deze term bestaat nog geen Nederlands equivalent; de beste vertaling zou zijn ‘ruimtelijke wende’.

vanwege haar comparatief karakter een schakel vormt tussen de neerlandistiek en de polonistiek – werd op dit terrein verricht door Andrzej Borowski (1978; 1987).

In de laatste decennia heeft de belangstelling voor de ruimte in de literatuur (en voor literatuur in de ruimte) geleid tot het afbakenen van een nieuwe discipline: ‘*spatiality studies*’ (vgl. Döring & Thielmann 2009; Wharf & Arias 2009). Op het kruispunt tussen ruimtelijke studies en cultuur- en/of literatuurwetenschap is er bovendien sprake van het ontstaan van een nieuwe interpretatieve praktijk: de geokritiek (*geocriticism*). De nadrukkelijke doelstelling ervan is het bestuderen van de relatie tussen de ruimte (plaats) en zijn literaire representatie(s). Deze term is vooral verbonden met het onderzoek van Bertrand Westphal (voor zijn programmatische uiteenzetting van de methodologie van de geokritiek zie [www6](#); vgl. Rybicka 2014: 69-73), en van Robert Tally (zie met name Tally 2011).

Een tegenhanger van de geokritiek is de door de Engelse wetenschapper Kenneth White ontwikkelde onderzoeksrichting die bekend staat onder de naam *geopoëtica* (‘*geopoetics*’).⁴ De Poolse onderzoekster Elżbieta Rybicka defineert de *geopoëtica* als:

[...] *orientację badawczą, która zmierza w stronę kompleksowego, wieloaspektowego – choć [...] jednak nie całościowego projektu analizowania interpretowania interakcji (w tym także cyrkulacji) pomiędzy twórczością literacką i praktykami kulturowymi z nią związanymi a przestrzenią geograficzną* (Rybicka 2014:92).

[[...] een onderzoeksorientatie die evolueert in de richting van een complex, multiaspectueel – maar toch niet allesomvattend project voor het analyseren en interpreteren van de wisselwerking (en daaronder ook de circulatie) tussen de literaire schepping en de daarmee verbonden culturele praktijken, en de geografische ruimte; eigen vert. M.P.].

---

⁴ Vgl. [www7](#); over de verhouding van deze onderzoeksrichting tot de geokritiek en andere gerelateerde stromingen zie Prieto 2011:13-27; Bouvet & Posthumus 2016:385-412.

De specifieke aard van de geopoëtica ligt echter niet uitsluitend in het onderzoeken van representatie(s), of in het volgen van geografische sporen in de literatuur, maar juist in het stellen van vragen, wat de literaire schepping – in het kader van de poëtica en poiesis – met de plaats of gebied in kwestie doet: “*co twórczość literacka czyni – w ramach poetyki i poiesis – z owym miejscem czy obszarem*” (Rybicka 2014:92-93; boldface in het origineel).

De klemtoon wordt door de vertegenwoordigers van deze onderzoeks-oriëntatie duidelijk gelegd op de interactie tussen de literaire scheppingsakte enerzijds (die naar de *Poëtica* van Aristoteles met de term *poiesis* aangeduid wordt), en de geografische ruimte anderzijds. De geografische ruimte wordt bovendien binnen de geopoëtica als een vrijwel zelfstandige ‘acteur’ in deze binaire relatie beschouwd.

Het ‘performatieve aspect’ van de geopoëtica betekent, aldus Rybicka, dat literatuur creëert (of ontdekt), en de werkelijkheid nadrukkelijk verandert: “*literatura tworzy (lub odkrywa) miejsca, zmienia rzeczywistość w mocnym znaczeniu*” (Rybicka 2014:108). Volgens haar gaat het immers om een wisselwerking tussen concreet aanwijsbare geografische plaatsen en door de literatuur gecreëerde ‘plaatsen van de verbeelding’ (*lieux d’imagination*) (Rybicka 2014:108). Deze laatste term is bedacht door de Nederlandse cultuurwetenschapper Stijn Reijnders (2010). Reijnders definieert *lieux d’imagination* als: “[...] *physical points of reference, such as objects or places, which, for specific groups in the society, provide the opportunity to construct and subsequently cross the symbolic boundary between an ‘imagined’ and a ‘real’ world*” (Reijnders 2010:40). In zijn onderzoek ging Reijnders vooral in op het fenomeen *literary tourism*: een verschijnsel dat zich baseert op het bestaan van geografische plaatsen die hun betekenis, aantrekkingskracht, en soms zelfs hun ontstaan, aan literaire fictie (waaronder Reijnders ook films en filmadaptaties van literaire werken verstaat) te danken hebben.

In de volgende paragrafen zal een ‘geopoëticaal’ onderzoek verricht worden naar de plaats van Geertrui van Oosten in de literaire topografie van Delft. De geopoëtica nodigt ons namelijk uit om op zoek te gaan naar wat er gebeurt in de ‘tussenruimte’: tussen ‘geo-’ en de poëtica, tussen de geografische ruimte en de literatuur (“*co się dzieje pomiędzy, w międzyprzestrzeni: pomiędzy »geo-*

« a poetykę, pomiędzy przestrzenią geograficzną a literaturą », aldus Rybicka 2012:93) of, met andere woorden, op het kruispunt tussen de fysieke, geografisch-topografische werkelijkheid en de literaire verbeelding. Wij zullen op zoek gaan naar de wisselwerking tussen literaire creatie en werkelijke plaatsen die verbonden zijn met Geertrui van Oosten. In het eerste deel van dit artikel wordt de herdenking van Geertrui in de vorm van fysieke '*lieux de mémoire*' onderzocht.⁵ Vervolgens zullen wij overgaan tot een verkenning van de denkbeeldige en 'virtuele', door de literatuur gecreëerde, plaatsen waar sporen van de Delftse begijn kunnen worden gevonden, die in nauwe interactie staan met plaatsen in de fysieke wereld. Hiervoor zal de term *lieux d'imagination* worden gebruikt van de Nederlandse onderzoeker Stijn Reijnders (2010:40).

Er bestaan een aantal literaire bronnen (variërend van hagiografische literatuur en vermeldingen in historische bronnen tot literaire fictie) die het mogelijk maken de 'ruimtelijk-literaire poëtica' van plaatsen die met Geertrui verbonden zijn, te onderzoeken. Natuurlijk kunnen in het bestek van dit artikel niet alle teksten worden besproken; wat volgt zal eerder een steekproef zijn van de meest relevante werken, waarin de Delftse stadsruimte en Geertruis leven daarin ge(re)creëerd werden. In het laatste deel van dit artikel zal worden nagegaan naar hoe Geertrui van Oosten zelf een actief deel nam aan een geslaagde 'sacraal-geopoëtica' interactie met de stedelijke ruimte die een ingrijpende verandering van de topografie van Delft tot gevolg had. In de conclusies zal worden gekeken naar hoe de geopoëtica verrijkt kan worden door het toevoegen van een sacraal-religieuze dimensie.

Een *lieu de mémoire* van Geertrui van Oosten in de Delftse stedelijke topografie

Het standbeeld van Geertrui van Oosten is misschien de enige Delftse *lieu de mémoire* in de stad die naar haar persoon verwijst. De plek, waar het zich bevindt, werd niet toevallig gekozen, maar markeert bij benadering de plaats

---

⁵ De term '*lieu de mémoire*' is ontwikkeld door Frans cultuurhistoricus Pierre Nora (zie Polkowski 2015: 53, noot 1).

waar deze begijn en mystica in 1358 ter aarde werd besteld: naast de ingang aan de zuidzijde van de Oude Kerk. Het feit dat Geertrui vlakbij (of zelfs onder het huidige standbeeld) begraven werd, wordt echter nergens ter plaatse vermeld. Er staat ook geen kruis, een teken waarmee in de katholieke traditie een graf gemarkeerd wordt. Van een werkelijk grafmonument van Geertrui is daarom geen sprake.

Het stoffelijk overschot van Geertrui bevindt zich vermoedelijk onder de typisch Hollandse bakstenen stoep. Deze plaats is anoniem – zoals ook zij misschien gewent had te blijven, getuigend van haar bescheidenheid en zelfs nederigheid, en wellicht toepasselijk voor een zeer onzelfzuchtige begijn. Wellicht... want de beslissing om het lichaam van Geertrui vóór (en bijvoorbeeld niet *in*) de Oude Kerk (in de middeleeuwen – de St. Hippolytuskerk) te begraven, is hoogstwaarschijnlijk een opzettelijke keuze van Geertruis medebegijnen geweest. Volgens historicus A.H. Bredero (1987) zou Geertrui door haar stigmata te veel in opspraak zijn geraakt – dit althans naar de smaak van de andere leden van de begijnengemeenschap die zouden hebben gevreesd dat het ontstaan van een cultus rondom Geertrui de sfeer van sensatie nog meer zou vergroten. Tegelijkertijd, aldus Bredero, zou Geertrui, die van nederige afkomst was, niet in aanmerking komen (alweer uit het perspectief van de begijnen en misschien ook het stadsbestuur) voor een begrafenis in de Oude Kerk (Bredero 1987:89-91).

Al kunnen we over de werkelijke redenen voor de keuze van Geertruis laatste rustplaats nog lang speculeren, waren de gevolgen duidelijk: het ontbreken van een ‘echt’ graf betekende dat er geen materiële plaats was waar gelovigen konden samenkomen om te bidden;⁶ naar de gevolgen ervan voor de ontwikkeling van een mogelijke cultus rondom de persoon van de vrome Geertrui kan men slechts gissen. Ook werden er om onduidelijke redenen geen relieken van Geertrui verzameld. Desalniettemin zijn er aanwijzingen dat er ondanks deze obstakels wel degelijk een cultus rondom haar persoon heeft

---

⁶ Een zichtbaar graf is namelijk aanleiding in het katholieke geloof om te bidden voor de zielsheil van de gestorvene; een overledene die een reputatie van heiligheid heeft, kan door de gelovige om voorspraak bij God verzocht worden.

bestaan. Het brandpunt ervan was echter Geertruis kamer op het Delftse begijnhof (zie hierna).

*Afb. 2. Het standbeeld van Johannes Stalpart van der Wiele
door Arie Teeuwisse in het Delftse Bagijnhof. Foto: Marcin Polkowski*

Het standbeeld van Geertrui werd in 1958 onthuld – 600 jaar na haar overlijden. De auteur ervan was Arie (Adrianus Johannes Petrus Franciscus) Teeuwisse (1919-1993), beeldhouwer, illustrator en later docent aan de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam (www3). Teeuwisse was naar alle waarschijnlijkheid katholiek, en in deze periode werkte hij, onder meer, als striptekenaar voor de KRO (www4). Voor Delft maakte hij nog een ander standbeeld met een katholiek thema: dat van de pastoor en dichter Joannes Stalpart van der Wiele (1579-1630) in het voormalige begijnhof. Het Delftse begijnhof⁷ was trouwens ook de plek waar Geertrui van Oosten woonde en

---

⁷ In Delft hanteert men hiervoor de aparte spelling “Bagijnhof”.

waar zij na haar dood herdacht werd, maar tegenwoordig vindt men op deze plaats jammer genoeg geen *lieu de mémoire* van zijn beroemde inwoner (afb. 2).

De onthulling van het standbeeld van Geertrui voor de Oude Kerk in 1958 ging niet aan de toenmalige pers voorbij. Zo plaatste de katholieke krant *De Tijd* twee artikelen, het eerste over Geertrui en over het standbeeld, en het tweede over de plannen van de burgemeester en wethouders voor het monumentenbeleid in de stad. In het eerste, dat vanuit het oogpunt van dit onderzoek het meest interessant is, distantiëerde de auteur zich van de vaak herhaalde legende dat Geertrui haar achternaam “Van Oosten” aan het lied *Het daghet inden oosten* (“Delft eert Geertruid van Oosten” 1958:4) te danken zou hebben. Het spreekt vanzelf dat de herdenkingsplechtigheid geen religieus karakter had, en hoewel de toon van dit artikel positief is, wordt daarin vooral de nadruk geplaatst op Geertrui als een interessante historische figuur, en niet als een voorbeeld van vroomheid. Haar “mythe” moet volgens de auteur van het artikel nu “ontbolsterd worden” om “de pure waarheid te voorschijn te brengen” (“Delft eert Geertruid van Oosten” 1958:4). Uit de tweede tekst blijkt dat het standbeeld gefinancierd werd uit “het fonds voor stadsverfraaiing dat vijf jaar geleden op initiatief van de burgemeester werd opgericht” (“Beeldhouwwerken voor Delft” 1958:4). Het was dus geen initiatief van de kerkelijke autoriteiten.

Van een mogelijke sacrale dimensie van de plaats waar het standbeeld van Geertrui van Oosten zich bevindt, werd in de artikelen uit 1958 niets gerept. De *lieu de mémoire* van de Delftse begijn-mystica nodigt echter door zijn karakter uit tot een religieus geïnspireerde benaderingswijze. Geertrui van Oosten werd immers in (destijds) gewijde grond begraven en haar graf bevindt zich nog steeds op dezelfde plek als 660 jaar geleden, voor de deur van een (toen katholieke, nu protestantse) kerk. Een graf – en zeker dat van een vrome persoon – is voor christenen een plaats van reflectie, van bezinning op het leven en dood, maar ook een plaats van gebed. Hetzelfde zou moeten gelden voor

het graf van Geertrui, ook al zouden misschien maar weinig voetgangers, die de Oude Kerk voorbijlopen, er tegenwoordig stil bij staan.⁸

Het standbeeld van Geertrui kan echter qua vorm en functie niet als een grafmonument worden beschouwd. Het kan daarom de rol van een (zelfs symbolisch) graf niet (of althans niet onmiddellijk) overnemen. Het graf van Geertrui is niet als zodanig gemarkeerd en maakt daarom geen deel uit van de (bovengrondse, en dus voor iedereen toegankelijke) stedelijke topografie. Behalve wat hierboven werd vermeld over de anonimiteit van Geertruis graf, dat in latere tijden misschien uit een gevoel van historische piëteit ongewijzigd bleef, zijn de oorzaken van het ontbreken van een grafmonument heel complex en waarschijnlijk te vinden in de geschiedenis. Met name de protestantisering van het gewest Holland (en Delft) na de Opstand (1572), en diens langdurige gevolgen voor de cultuur en mentaliteit, maar ook voor het ruimtelijk beleid van Nederlandse steden, zullen hieraan hebben bijgedragen.

Ook in theologische zin is het duidelijk dat Geertruis graf helaas tegenwoordig niet (meer) als een *locus sacer* kan worden beschouwd: het maakt weliswaar deel van een kerkhof dat ooit gezegend was,⁹ maar sindsdien is deze plaats ontwijd onder meer door zijn localisering in de ‘profane ruimte’ van de straat.¹⁰

Het graf van Geertrui van Oosten bestaat echter, net als andere plaatsen die met haar persoon en biografie verbonden zijn, niet alleen in de fysieke ruimte maar in de literatuur. In het volgende deel van dit artikel zal gekeken worden

---

⁸ Zo’n reflectie kan ingegeven worden door de tijd waarin het congres *De Lage Landen en de Religie* aan de Johannes Paulus II Katholieke Universiteit van Lublin plaatsvindt (3 november 2016), dat wil zeggen, in het Octaaf van Allerheiligen en vlak na Allerzielen, en wanneer men in de Poolse katholieke (maar ook oecumenische) traditie de graven van overledenen (vooral van wijlen familieleden maar ook van belangrijke historische figuren) pleegt te bezoeken.

⁹ “Kerkhoven zijn eerst *loca sacra* als zij een constitutieve zegening volgens de liturgische boeken hebben ontvangen” (Van de Wiel 2000: 220).

¹⁰ “Een kerkhof wordt ontwijd door ernstig kwetsende daden die de ergernis van de gelovigen opwekken [...] Het kerkhof wordt ook ontwijd wanneer het voor het grootste deel verwoest is [...] of in feite blijvend tot een profaan gebruik herleid is (*cann. 1211 en 1212*)” (Van de Wiel 2000:221). Hetzelfde probleem kan geconstateerd worden met betrekking tot de laatste rustplaats van de mystica en dichteres Suster Bertken (1426/1427-1514) onder de Utrechtse Choorstraat.

naar *lieux d'imagination*, die tussen de literaire en geografische ruimte bestaan, en die een verbeeldingsvol alternatief of aanvulling bieden voor de tastbare *lieu de mémoire* in de stad.

Delftse *lieux d'imagination* van Geertrui van Oosten: literatuur en de stedelijke ruimte

Vanaf het begin van de 19e eeuw nam de belangstelling voor de middeleeuwen door de romantiek sterk toe. Tegelijkertijd kregen de katholieken in Nederland dankzij hun politieke en culturele emancipatie steeds meer aandacht voor de eigen identiteit, geschiedenis en tradities. J. A. Alberdingk Thijm, de voornaamste auteur van het “katholieke *Reveil*” omstreeks 1850 (Ruiter & Smulders 1996:52), poogde om de positie van het katholicisme in de Nederlandse culturele identiteit te versterken: “*door middeleeuwse bronnen te ontsluiten of na te vertellen, zorgde hij voor een katholieke bijdrage in de cultus van de historische romans, die vrijwel uitsluitend door protestantse landgenoten werden geschreven...*” (Ruiter & Smulders 1996:57).

In de context van de literaire activiteiten van Thijm leefde ook de belangstelling voor Geertrui van Oosten opnieuw op. In 1853 publiceerde Thijm de historische novelle *Geertruide van Oosten. Geschiedenis van een Delftsch begijntjen uit de XIVe eeuw* (Amsterdam: C.L. van Langenhuisen, 1853). Thijms werk was grotendeels op bekende hagiografische werken gebaseerd, maar bevatte een aantal fictionele elementen die een verrassende wending aan de plot geven. Thijms *Geertruide van Oosten* kan mede deshalve gerekend worden tot de teksten die aan de ‘mythologisering’ van de Delftse begijn bijgedragen hebben.

Een voorbeeld van deze ‘mythologisering’ springt reeds aan het begin van het verhaal in het oog (of oor) van de lezer. Het begint namelijk met de muzieknotatie en woorden van het lied *Het daget inden Oosten*¹¹ dat Geertrui

---

¹¹ Voor wie *Het daghet inden oosten* niet kent, volgt hier een korte samenvatting: het lied vertelt een verhaal over een vrouw wiens verloofde, een ridder, gedood wordt door zijn rivaal. De vrouw verzoekt zonder succes haar familie om hulp en wordt vervolgens gedwongen haar geliefde zelf te begraven; temidden van onverschilligheid en in de steek gelaten door haar bloedverwanten, besluit ze om het klooster in te treden.

volgens sommige hagiografische bronnen zou hebben gezongen.¹² De protagoniste zingt dit lied daadwerkelijk in de beginscène van het verhaal. Aan deze ballade zou Geertrui volgens sommige auteurs van haar *vitae* de achternaam ‘van Oosten’ te danken hebben, een stelling die sindsdien door onderzoekers verworpen is (vgl. van Buuren 1988).

De plaats waar Geertrui dit lied in Thijms verhaal zingt is het Delftse begijnhof:

Daar was eene onbeschrijfelijke droefheid in de trilling der zilverzoete stem, waarmede dit oude liedeken gezongen werd. [...] menigmaal hadden de poorters en goede lieden van 's Hertogen Stede van Delft het hooren zingen, en toch groepten ze te schemeravond nog dikwijls buiten de hooge poort van het St-Jans-Begijnhof...

Deze scène verschilt enigzins ten opzichte van de oudere hagiografieën, waar een andere plek vermeld wordt. Volgens de 17e eeuwse *vita* door Pedro de Ribadeneyra en Heribertus Rosweyde bracht Geertrui als jong meisje nog voor haar intrede in het begijnhof de tijd samen met haar vriendinnen Lielta en Dievéra door. Ze trokken alledrie door de stad en op de bruggen zongen zij een liedje:

Op den selven tijdt hebben Lielta ende Dievera haer [=Geertrui] dickwijls komende besoecken, het selve [liedje] met haer ghesonghen op de brugghen vander stadt, ende op andere bequame plaatsen... (Ribadeneyra, Rosweyde 1649: 132).

Het spreekt bijna vanzelf dat Delft een stad van vele bruggen is. Direct tegenover de Oude Kerk, en dus heel vlakbij de plek waar Geertrui van Oosten ligt begraven, bevindt zich aan de Oude Delft, een van de oudste Delftse grachten, de Bartholomeusbrug, terwijl een kleine loopafstand verder de Heilige Geestbrug en nog veel meer bruggen en bruggetjes te vinden zijn (www5).

Een van de uitgangspunten van de geopoëtica is dat literatuur plaatsen creëert (“geo-” + “poiesis”) of er een nieuwe betekenis aan toekent (Rybicka 2012:93-94). In de *vitae*-literatuur krijgt een Delftse brug dankzij Geertrui en

---

¹² Er bestaat een tamelijk omvangrijke wetenschappelijke literatuur over het probleem, welk liedje Geertrui eigenlijk zou hebben gezongen (van Buuren 1988:75, noot 5, zie ook Polkowski 2012:256-264).

haar vriendinnen een nieuw karakter. De stedelijke ruimte wordt gevuld met de woorden en melodie van een lied. Maar ook het beeld dat de lezer van de *vitae* zich van Geertrui vormt, wordt anders dankzij deze onverwachte gemeenplaats (*topos*). Geertrui ontpopt zich als een gewoon mens: zij is gevoelig, en zij heeft ook een spontane, extraverte kant. Het leven van de mystica speelt zich af temidden van het drukke stadsleven. Zij is ‘een van ons’, een doorsnee meisje, en toch een zeer bijzondere persoon, een heilige.¹³

Een ietwat ander beeld ontstaat naar aanleiding van Thijms verhaal. Daar wordt Geertrui al vanaf het begin gepresenteerd als iemand die de droevige gebeurtenissen uit haar verleden keer op keer herbeleeft. De lezer leert over dit verleden uit *flashbacks*, met name uit Geertruis gesprek met haar vader (Thijm 1853:26-32). De emotionele lading van Geertruis optreden als zangeres vormt een ander verschil; ook de plaats is anders: het verhaal speelt zich grotendeels af op het begijnhof (Thijms topografie van Geertruis Delft zal hieronder nader worden beschreven).

In zijn verhaal werkte J.A. Alberdingk Thijm de reden waarom Geertrui het lied zou hebben gezongen uit tot een belangrijk plotelement. Geertrui zou namelijk verlaten zijn door een jonge man, een “*Duitschen edeljonker*” ‘Wilhelm’ genaamd (Thijm 1853:35), die haar tijdens het jaarlijkse Delftse Sint-Olofskermis had ontmoet en haar de eeuwige liefde had gezworen. Deze jonge man hield zich niet aan zijn woord en trouwde kort daarop, onder dwang van zijn moeder, met een andere vrouw (Thijm 1853:38). Als gevolg van deze teleurstelling besloot Geertrui om begijn te worden. Deze biografische achtergrond komt grotendeels overeen met de inhoud van de *vitae* (op één belangrijk detail na – de auteurs van de *vitae* laten de naam en herkomst van de jonge man achterwege, vgl. *Het leven...* A3r).

Geertrui bleef na deze gebeurtenissen de rest van haar leven begijn en werd bekend als een zeer vrome persoon. In zijn verhaal legt Thijm (1853:9) de nadruk op Geertruis afzijdigheid en wereldvreemdheid – “*zij hoorde onder de gewone menschen eigenlijk niet te huis*”. De beschrijving van Geertruis

---

¹³ Ribadeneyra en Rosweyde, net als andere auteurs van 16e en 17e eeuwse *vitae*, noemen Geertrui van Oosten consequent “heilige”.

uiterlijk en gebaren evoceert haar gevoeligheid en innige devotie tot God, zoals hier, in de scène waarin Geertrui tijdens een van haar mystieke ervaringen wordt beschreven:

In haar zachte bruine oogen, vooral nu zij ze ten Hemel slaat, ligt eene tinteling, die u, uit eerbied, zou doen aarzelen haar te zien. Een lichte beweging in de wenkbrauwen schijnt thans van eene ontstemming in haar binnenste te spreken; zij houdt het hoofd naar boven gericht, de gevouwen handen heft zij Hemelwaart; een groote traan paerelt op haar brandende wang: 't is of haar blikken aan dat blaauwe luchtwelf kleven, waarin hier en ginds eene sterre begint door te komen. Op eens slaat zij de armen uit, en strekt hare handen geopend ten Hemel: onverstaanbare woorden ontglippen aan haar sterke bewogen mond, een vloed van tranen stroomt over haar gelaat, en valt in groote druppelen op haar zwarte wollen kleed... (Thijm 1853: 11-12).

Al de hier genoemde kenmerken passen goed in de conventie van de romantiek. Het beeld dat in de oudere *vitae* gepresenteerd wordt, is daarentegen veel nuchterder; de klemtoon wordt hier eerder gelegd op de theologische aspecten van haar mystieke gebedsleven en op haar orthodoxie dan op haar emotionele reactie:

Oock soo oeffende sy haer in het leven ende lijden ons liefs heren onsen Salichmaker. Verheffende ende grootmakende zijn liefden tot ons, ende verwonderende seer dat hi hem vernedert heeft mensch te worden om ons, wonende onder ons, in thart van de mensch die zijn geboden onderhout ende hem troulijcken dient. Boven al verhoogde sy haer met grooter danckbaerheit dat die almogende God haer verkosen hadde, tot zijn vriendinne ende zijn bruydt. Ende want sy haer dickmael becommerde met het lijden Christi ende danckbaerheit zijnder gaven is by wijlen met soodanighe devotie overgoten, dat ses weken aen een gheduyrende, sy die Godtlijke visitatie in onsprekelijcke soeticheit gesmaect heeft (Het leven... A4v).

Het accent dat in de *vitae* op Geertruis Christocentrische geloofservaring, en met name op haar Passie-devotie wordt gelegd, wordt nog verder verstevigd door de afbeelding van de mystica op de eerste bladzijde van de *vita* van 1584 (afb. 4).

In 1340 ontving Geertrui de stigmata, die zij heel onwillend droeg, omdat zij daardoor (net als in onze tijden andere stigmati, bijvoorbeeld de heilige

Padre Pio) in het brandpunt van de belangstelling van sensatiezoekers kwam te staan. Geertrui verzocht daarna God om haar stigmata weg te nemen, wat inderdaad gebeurde. Dit aspect wordt door Thijm over het hoofd gezien, maar werd wel vermeld door de *vitae*-auteurs uit de 16^e en 17^e eeuw (vgl. *Het leven...* A6r).

Afb. 3. Geertrui van Oosten afgebeeld op de titelbladzijde van een 16^e eeuwse *vita*.

Bron: Universiteitsbibliotheek Utrecht

Het Delftse begijnhof behoort ongetwijfeld tot de belangrijkste plaatsen in Thijms verhaal. De lezer krijgt een gedetailleerde beschrijving van de begijnhofpoort “met het beeld van den Apostel op Patmos, dat boven de ingang was uitgehouwen” (Thijm 1853:3), waar mensen zich verzamelen om naar Geertrui te luisteren (afb. 4). Een zorgvuldig uitgewerkte beschrijving wordt gegeven van Geertruis kamertje waarin zij haar mystieke ervaringen had (Thijm 1853:12-16). Dit interieur, waarvan de soberheid sterk benadrukt wordt, is in Thijms verhaal voorzien van twee sacrale kunstwerken (een beeldje van Maria met het Kind Jezus en een kruis), een aantal devotionele boeken, en een zak met stro waarop Geertrui slaapt. Geertrui houdt zich bezig met bidden, lezen, schrijven en handwerk: “Aan den tafelrand hangt dan ook een inkthorentjen, en eenige pennen met een paar blaadtjens francijn liggen er

op, nevens twee oude kistjens, waarvan het eene naaigereedschap schijnt te bevatten” (Thijm 1853:14).

Afb. 4. Poort van het Delftse Begijnhof. Foto: Marcin Polkowski

Het kamertje van Geertrui is ook een belangrijke *topos* in de cultus die zich na haar dood in Delft ontwikkelde. De protestantse stadshistoricus Dirk van Bleyswijk is hier getuige van. In zijn *Beschryvinge der stad Delft* (1667) vertelde van Bleyswijck dat deze plek in het geheim door ‘papisten’ (katholieken) bezocht werd.¹⁴ De toegang tot deze plek werd echter aan de nieuwsgierige chroniqueur, die onder Delvenaren om zijn fel anti-katholieke houding bekend stond, door de bewoners van het begijnhof geweigerd:

[...] middernijl hebbe ick van besyden aen eens wel ende te recht verstaen, ende sulcx my kennelijk is, dat t’eeniger plaetse, het sy van hier of op het ander Begijnhof, het kamertje daer dese H. Suster op geleefd heeft ende gestorven is, ofte (soo men pretendeert) de voorschreve wonder-teecken en ontfangen heeft, als noch by de superstitieuse en bygelooigst Roomsche gesinden in grooter veneratie en eerbiedigheyt ghehouden wert, ende by vele Begijnkens en andere blintyverige zieltjens jaerlijcks met haer ordinarische gebedkens metter dousijnen, in

---

¹⁴ Voor Van Bleyswijcks houding ten opzichte van het katholieke erfgoed en identiteit van Delft, zie Polkowski (2013).

bedertgancke en andersints wert besocht; welckers aengaende de onderrechtinge van recht bescheyt, by den genen die sulcx wel ende best wisten, nyt al te grooten suspicie en achterdencken, aen my is gheexcuseert ende geweygert (Van Bleyswijck 1667: 315).

De literaire topografie van plaatsen in Delft die met Geertrui van Oosten verbonden zijn, kan aan de hand van Thijms novelle nog met een aantal plekken aangevuld worden die deze begijn in de loop van het verhaal bezoekt. Dit zijn voornamelijk het Gasthuis (Lat. *hospitale*), een instelling die belast was met zorg voor de zieken in de stad, waar Geertrui als verpleegster werkte, en de Oude Kerk, waar zij de Mis bijwoonde (Thijm 1853: 18-19). Samen met het begijnhof vormen zij een ‘geestelijke driehoek’ op de kaart van Delft waartussen Geertruis innerlijk leven zich ontplooi- de.

Thijm combineerde op een behendige manier de plot van de novelle, die op de *vitae* gebaseerd was, met historische informatie en een flinke dosis fictie. In de *vitae* werd de jonge man voor zijn daad gestraft doordat zijn vrouw een miskraam dreigde te hebben; het kind werd echter veilig geboren nadat hij zich bij Geertrui verontschuldigd had, waarna de begijn hem en zijn vrouw haar vergiffenis schonk (vgl. *Het leven...* A2v-A3r). Een soortgelijke gang van zaken, maar overgeplaatst naar een andere maatschappelijk-culturele context, vindt men in Thijms novelle. Daar wordt Geertrui ontboden om naar Den Haag te komen; pas na aankomst leert ze de ware identiteit van ‘Wilhelm’ kennen. De jonge Duitser Wilhelm blijkt uiteindelijk in Thijms verhaal niemand anders te zijn dan graaf Willem V van Holland. Dit was natuurlijk een verzinsel van Thijm want in geen van de *vitae* bestaan er aanwijzingen dat Willem V van Holland en Geertrui van Oosten elkaar in hun jeugd daadwerkelijk ontmoet hadden, laat staan dat zij een relatie onderhielden. Dankzij Geertruis bezoek, en de vergiffenis die zij aan het grafelijk echtpaar schenkt, wordt Willems echtgenote Macheld van Lancaster op het kraambed genezen en komt hun kindje gezond ter wereld (Thijm 1853:40-46). Als Geertrui op haar stervensbed ligt, wordt zij door Machteld in een ontroerende scène bezocht (Thijm 1853:53).

Een belangrijke plek in Thijms literaire topografie van Delft is de plaats waar Geertrui begraven wordt. Wanneer Willem V op een keer Delft bezoekt, verneemt hij dat Geertrui is overleden en bezoekt hij het graf van de mystica.

Door het gebruik van een afwijkende typografie (een gotisch lettertype in plaats van romaans) kan de lezer van Thijms novelle het graf van Geertrui in zijn verbeelding makkelijk visualiseren (afb. 4). Het grafsteen wordt daarmee tot een virtuele ‘plaats’ die in de tekst ‘bezocht’ kan worden. Op die manier – door het creëren van een *lieu d’imagination* – vult de literatuur een lacune op in de ruimtelijke topografie van de werkelijke stad.

**De Hertog was in Engeland. Hij keerde te huis.
Hij trok door Delft naar den Haech. Uit de vroeg-
misse in de Hippolyeten-kerk komende, waar hij een
dank voor zijn behouden reis had uitgesproken,
ziet hij een nieuwen zerk onder het kerkportaal;
hij leest:**

**Hier ligghet
Gertrudis van Oosten:
die de wonden O. H'n. Ihesu Christi in haren
lichame hadde ontfæen.**

*Afb. 5. Het graf van Geertrui van Oosten. J.A. Alberdingk Thijm, Geertruide van Oosten.
Geschiedenis van een Delftsch Begijntjen uit de XIVe eeuw, Amsterdam 1853, p. 54.*

Terzijde: de “sacrale geopoëtica”

Zonder enige twijfel kan men constateren dat de religie (waaronder men ook de religieuze ervaring van de mens kan verstaan) gevolgen heeft voor de ruimte waarin men leeft. Religie kan de ruimte ingrijpend veranderen. Een krachtig en recent bewijs ervoor is het zogenaamde *Campus misericordiae* [Barmhartigheidsveld] in Brzegi vlakbij Wieliczka (Polen), bekend van de Wereldjeugddagen 2016 (WJD 2016). Op 31 juli 2016 heeft Paus Franciscus op deze plek de Eucharistie gevierd voor de katholieke jeugd uit heel de wereld.

Nog vlak voor het begin van de Wereldjeugddagen 2016 waren er op deze plek enkel akkers of weilanden. Met het oog op de Wereldjeugddagen 2016 werd deze rustige, agrarische omgeving snel omgetoverd tot een verblijfplaats voor (naar diverse schattingen) 1,5 tot 3 miljoen pelgrims. Een soortgelijke metamorfose vond tegelijkertijd plaats in Błonia, Krakau, waar de

openingsceremonie van de WJD en de Eucharistie ter herdenking aan het 1050-jarig jubileum van de kerstening van Polen werd gehouden, en waar Paus Franciscus de pelgrims ontmoette (28 juli 2016). Er werden altaren gebouwd, er verschenen podia, plaatsen voor eregasten en sectoren voor de pelgrims, toegangspaden en -wegen, en faciliteiten voor de media. Door deze ‘herbestemming’ van de ruimte ontstond er een nieuwe geografische plaats die totaal anders was dan die ervoor.

De *Campus misericordiae* was voor de deelnemers echter meer dan enkel een nieuwe geografische locatie. Wanneer het goddelijke zijn intrede in de fysieke ruimte doet en/of wanneer er een plaats wordt gecreëerd voor het contact van gelovigen met God, is er sprake van het ontstaan van een ‘heilige plaats’ (Lat. *locus sacer*). Heilige plaatsen vervullen vaak zowel een sacrale als profane functie en zij benadrukken de harmonie tussen de transcendentie en de immanentie; het geloof van de mens kan zich in dergelijke heilige plaatsen zowel individueel als collectief manifesteren (Sakowicz, Sakowicz & Królikowski 2008, kol. 882).

Een heilige (of gewijde) plaats ontstaat op het kruispunt tussen de fysieke ruimte en (de ervaring van) het goddelijke. In de traditie van het christendom werd dit begrip toegepast op kerken, dus op plekken waar Christus in de Eucharistie aanwezig is. Bijgevolg zijn alle ruimten waar de Eucharistie gevierd wordt in de meest letterlijke zin des woords ‘*loca sacra*’, omdat ze door de aanwezigheid van God geheiligd zijn.

Om naar volledigheid te streven zou de geopoëtica in principe niet alleen de fysieke ruimte met ‘*lieux de mémoire*’, en de literaire ruimte met ‘*lieux d’imagination*’ in aanmerking moeten nemen, maar ook de ‘geestelijke ruimte’ met ‘*loca sacra*’. Een consequentie hiervan is het ontstaan van een ‘sacrale geopoëtica’ die men wederom zou kunnen toepassen op de interactie tussen religie, literatuur en de fysieke ruimte. Aan deze ‘sacrale geopoëtica’ zal ik invulling geven aan de hand van een voorbeeld uit een van de *vitae* van Geertrui van Oosten. Daarmee zal worden aangetoond hoe deze onderzoeksmethode ons kan helpen antwoorden te vinden op vragen over de relatie tussen religie, literatuur (of kunst) en de beleving van de ruimte.

Het herschrijven van de stedelijke ruimte in het middeleeuwse Delft: van *locus sordidus* naar *locus sacer*

Het sacrale blijkt in staat te zijn de stedelijke topografie op verschillende manieren geopoëtisch te ‘herschrijven’. De religieuze ervaring kan de beleving van de ruimte veranderen: bepaalde plaatsen werden als het ware ‘geopend’ op een andere, religieuze en sacrale dimensie en krijgen daardoor een nieuwe betekenis. Ook kan de topografie van de stad ingrijpend veranderd worden door de sterke en authentieke religieuze ervaring van zelfs een kleine groep gelovigen.

Eén belangrijk aspect van Geertruis activiteiten is in J.A. Alberdingk Thijms fictionele voorstelling van haar leven niet aan bod gekomen. Geertrui van Oosten heeft namelijk een indirecte maar toch niet te onderschatten invloed gehad op de vormgeving van de Delftse stadsruimte. De Nieuwe Kerk in Delft, die tegenwoordig tot een van de belangrijkste en fraaiste cultuurmonumenten in de stad behoort, dankte immers zijn ontstaan aan haar activiteiten en die van haar vrome tijdgenoten.

Kort na zonsopgang op de dag vóór het feest van Maria Lichtmis (2 februari) in het jaar 1351 knielde ene Broer Simon, een vrome lekenman die als kluizenaar in Delft woonde, op een plek aan het noordeinde van de markt. Zijn ogen keken op naar de hemel, maar de meeste mensen gingen langs zonder Broer Simon te storen omdat hij als een mysticus bekend stond. Alleen de plaats was ongewoon: dit was immers de plek waar afval werd gestort en waar criminelen werden terechtgesteld (van Bleyswijck 1667: 191). Met andere woorden was dit de *locus sordidus* of ‘vuile hoek’ van de stad.

Het anonieme relaas waaruit deze informatie komt, werd overgeleverd door de stadshistoricus Dirck van Bleyswijck in het eerste deel van zijn *Beschryvinge der stadt Delft*. De auteur van dit relaas vermeldde dat ene Andries, een bontwerker die vlakbij woonde, een jongen genaamd Jan Kol (ook geschreven Col), naar Simon stuurde met iets te eten:

[...] *Breuder Symon dees jonghelinck aensiende, heeft hem daer nae naerstelijck aenghetoghen, ende heeft hem boven ten Hemelwaert gewesen in den Oost, ende over desen voorsz.[eiden]*

mertvelt, seggende “O myn uytverkooren lieve vriendt en siedtdy niet den Hemel open, ende daer in een goude Kerck, in welcke Kerck Maria die Moeder en Maget Godts staet, ende heeft daer haer woenstadt in begrepen?” Dese voorsz.[eide] Jan zyne ooghen opgeloocken hebbende, en ten Hemelwaert siende daer hem Breur Symon wijsde is op zyn knien gevallen, ende heeft seer volkomelijcken gesien, dese goude Kerck ende voert alle die andere teyckenen die hem Breur Symon daer wijsde, ende Jan is terstondt daer nae opgestaen met groote verschickinge, verwonderende hem seer van dien visioen, ende is van Breur Symon afgegaen, overleggende did dagelijks daer na dickwils in zyn memorie. Dese voorsz. Breuder Symon is onlanghs daer na ghestorven, maer Jan Kol die doe mer XV. off XVI. jaer oudt was, is na tot schoonder outheyt gecomen, ende welvarende, ende sterff ontrent den Jaere onses Heere M.C.C.C.C.XXX.... (Van Bleyswijck 1667:190).

De visioenen duurden nog dertig jaar. Gedurende deze tijd zag Jan Kol altijd op dezelfde dag *“een schoon licht ende klaerheydt, recht oft gheweest hadde een schoon barnende Kaersse, ende heeft nederghedaelt tot die plaetse daer nu dit waerdighe Goodts-Huys staet ende ghesticht is, ende is aldaer gebleven, staende ontrent vier voeten boven der aerde”* (Van Bleyswijck 1667: 191).

De visioenen van een kerk gewijd aan Maria gaven een impuls aan een ‘herbestemming’ van de stedelijke ruimte. De plattegrond van de stad werd door de burgers als het ware in opdracht van God ‘herschreven’. Ook Geertrui van Oosten *“hadde menige vurige contemplatie ende visioenen onder andere mede hier van deser Kercke”* (Van Bleyswijck 1667:191). Op het symbolische niveau kreeg de “vuile hoek” (*locus sordidus*) een nieuwe functionele invulling en een sacrale betekenis. Deze plaats werd ingewijd en veranderde daardoor in een *locus sacer* (heilige of gewijde plaats). Een vrome burgersvrouw, Catharyna van Koudenhove verwoordde deze opmerkelijke ‘herbestemming’ van de ruimte als volgt:

[...] sy wel bevoelde dat het visioen dat sy gesien hadde over dese selve plaetse, sonderlinge van Gode daer toe verkoren ende voorsien was om sijn heylighe hyden ende zynere lieve Moeder Maria daer in ge-eert ende ghedient te werden (Van Bleyswijck 1667:192).

Afb. 6. De Nieuwe Kerk in Delft. Gravure uit Dirk van Bleyswijcks Beschryvinge der stad Delft, Delft 1667, deel I, p. 190A. Bron: Universiteitsbibliotheek Utrecht

Na de bouw van de Delftse Nieuwe Kerk, die gewijd werd aan Maria en aan St. Ursula, veranderde de ‘geestelijke geografie’ van de stad. Daarvoor had de stad slechts één parochiekerk (de St. Hipolytuskerk) maar daarna kreeg ze een tweede geestelijke ‘hart’. Dankzij deze ‘sacrale herbestemming’ werd de rol van het marktplein als de centrale plaats in de stad versterkt. Sindsdien vormt de Nieuwe Kerk een integraal deel van het Delftse stadsbeeld (afb. 6). Het imposante gebouw met zijn tegenwoordig 108,75 m hoge toren werd een blikvanger dat de panorama van de stad zijn unieke vorm geeft. Zo is deze kerk ook te zien, blinkend in het zonlicht, bijvoorbeeld op het *Gezicht op Delft* van Vermeer.

Conclusie

In zijn manifest van de geopoëtica distantieert Kenneth White zich expliciet van de Westerse filosofische traditie. De geopoëtica is volgens hem “[...] *deeply critical of Western thinking and practice over the last 2500 years and its separation of human beings from the rest of the natural world*” (www7). Zo’n benadering laat tamelijk weinig ruimte over voor onderzoek van de

interactie tussen het christelijke erfgoed en de geografische ruimte. Toch mag deze interactie aanzienlijk worden genoemd, en de sporen ervan zijn overal te vinden: zowel in de fysieke wereld als in de literatuur. Het heeft daarom zin om de geopoëtica aan te vullen met een verwijzing naar het sacrale element dat in de fysieke ruimte aanwezig kan zijn. De hierboven gegeven analyse van de ‘ruimtelijke poëtica van Delft’ met de persoon van Geertrui van Oosten als spilfiguur, mag als bewijs dienen dat een onderzoek naar ‘geopoëtische’ interacties de sacraal-religieuze dimensie niet onbesproken mag laten. Uit deze analyse blijkt dat:

- de Delftse *lieu de mémoire* van Geertrui (het standbeeld door Arie Teeuwisse) impliciet verwijst naar het ontbreken van een *locus sacer* (een toegankelijk en als zodanig bekendstaand graf);
- de ontbrekende *locus sacer* (het graf van Geertrui) is als *lieu d’imagination* ‘virtueel’ aanwezig in de literaire ruimte van Delft die ge(re-)creëerd wordt in J.A. Alberdingk Thijms novelle *Geertruide van Oosten*;
- omstreeks 1351 Geertrui zelf heeft bijgedragen aan een door een visioen ingegeven ‘geopoëtische herbestemming’ van de stadsruimte, waarbij een *locus sordidus* vervangen werd door een *locus sacer* – de Nieuwe Kerk van Delft.

De factor die al deze ‘geopoëtische’ manifestaties verbindt, is de al dan niet aanwezigheid van het sacrale binnen bepaalde ruimtelijke coördinaten. De bestudering van de ‘sacrale geopoëtica’ vormt daarom een uitdaging voor verder onderzoek op dit terrein.

Bibliografie

- Bleyswijck, Dirck van (1667). *Beschryvinge der stad Delft*, Delft: Arnold Bon.
- Borowski, Andrzej (1978). ‘O przestrzeni literatury (W sprawie problemów przestrzennych życia literackiego doby staropolskiej),’ *Teksty* 6, 13-45.
- Borowski, Andrzej (1987). *Pojęcie i problem „Renesansu północnego”*. *Przyczynek do geografii historycznoliterackiej humanizmu renesansowego północnego*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński.

- Bouvet, Rachel, Stephanie Posthumus (2016). 'Eco- and Geo- Approaches in French and Francophone Literary Studies: Écocritique, écopoétique, géocritique, géopoétique.' In: (ed.) Hubert Zapf, *Handbook of Ecocriticism and Cultural Ecology*, Berlin & Boston: De Gruyter, 385-412.
- Bredero, A.H. (1987). 'De Delftse begijn Geertrui van Oosten (ca. 1320 -1358) en haar niet-erkende heiligheid.' In: (ed.) D. de Boer & J. Marsilje, *De Nederlanden in de late middeleeuwen*, Utrecht: Het Spectrum, 83-97.
- Classen, Albrecht (2012). 'Rural Space in the Middle Ages and Early-Modern Times: A Significant Domain Ignored for Too Long by Modern Research.' In: (ed.) Albrecht Classen & Christopher R. Clason, *Rural Space in the Middle Ages and Early Modern Age. The Spatial Turn in Premodern Studies*. New York & Berlin De Gruyter, 1-191.
- Döring, Jörg & Tristan Thielmann (2009). *Spatial Turn: das Raumparadigma in den Kultur- und Sozialwissenschaften*, Bielefeld: Transcript Verlag.
- Günzel, Stephan (2012). 'Space and Cultural Geography.' In: (ed.) Birgit Neumann & Ansgar Nünning, *Travelling Concepts for the Study of Culture*. New York – Berlin, 307-320.
- Polkowski, Marcin (2012). *A Struggle for Survival. The Continuity of Catholic Religious Literature in Holland: The Example of Delft*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Polkowski, Marcin (2013). 'Reconstructing the Middle Ages. Dirk van Bleyswijck's Beschryvinge der Stadt Delft and its uneasy relationship with the past.' *De zeventiende eeuw* 29 (2), 248-264.
- Polkowski, Marcin (2015). 'De twee Unies, Lublin (1569) en Utrecht (1579), en andere 'tweelingen' uit de cultuur en geschiedenis van de Poolse en Nederlandse Gouden Eeuw.' In: (ed.) Bas Hamers & Muriel Waterlot, *De Nederlanden met buitenlandse ogen. Studies gepresenteerd op 7 november 2014 bij de Johannes Paulus II Katholieke Universiteit Lublin*. Wydawnictwo KUL: Lublin, 53-71.
- Prieto, Eric (2013). *Literature, Geography, and the Postmodern Poetics of Place*, New York: Palgrave Macmillan.
- Reijnders, Stijn (2010). 'Places of the imagination: an ethnography of the TV detective tour,' *Cultural Geographies* 17 (1), 37-52.

- Ribadeneyra, Pedro & Heribertus Rosweyda (1649). *Generale legende der heylighen met het leven Iesv Christi ende Marie*. Antwerpen: Hieronymus Verdussen.
- Rybicka, Elżbieta (2014). *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Kraków: Universitas.
- Sakowicz, Eugeniusz, K. Sakowicz & Paweł Królikowski (2008). 'Miejsca święte'. In: (ed.) Eugeniusz Zieman et al., *Encyklopedia katolicka*, deel 12, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, kol. 882-888.
- Tally, Robert T. Jr. (2011). *Geocritical Explorations. Space, Place and Mapping in Literary and Cultural Studies*, New York: Palgrave Macmillan.
- Wharf, Barney & Santa Arias (2009). *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives*, New York & London: De Gruyter.
- Wiel, C. van de (2000). *Het recht van de Kerk met betrekking tot handelingen van goddelijke eredienst, gewijde plaatsen en heilige tijden*. Leuven: Peeters.
- Z.n. (1958a). "Delft eert Geertruid van Oosten", *De Tijd*, maandag 8 december, p. 4.
- Z.n. (1958b). "Beeldhouwwerken voor Delft", *De Tijd*, maandag 8 december, p. 4.

Internetbronnen

- www1 – Z.n. 'Kunst in de openbare ruimte : Geertruyt van Oosten'. Internet: 16 augustus 2016; <<http://delft.kunstwacht.nl/kunstwerken/bekijk/329-geertruyt-van-oosten>>
- www2 – Beukers, Renée. 'Oosten, Geertrui van', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. [13/01/2014] Internet: 15 januari 2015; <<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Oosten>>
- www3 – Z.n. 'Arie Teeuwisse'. Internet: 29 november 2016; <<https://rkd.nl/explore/artists/76699>>
- www4 – Z.n. 'Arie Teeuwisse'. Internet: 29 november 2016; <https://nl.wikipedia.org/wiki/Arie_Teeuwisse>
- www5 – Z.n. 'Lijst van bruggen in het centrum van Delft'. Internet: 29 november 2016; <https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_bruggen_in_het_centrum_van_Delft>.
- www6 – Westphal, Bertrand. 'Pour une approche geocritique des textes'. Internet: 4 augustus 2016. <<http://www.vox-poetica.net/sflgc/biblio/gcr.html>>

www7 – White, Kenneth. 'What is geopoetics?', Internet: 9 december 2016.

<<http://www.geopoetics.org.uk/welcome/what-is-geopoetics/>>

www8 – 'Protestantse gemeente te Delft. Over ons', Internet: 10 april 2017;

<<http://www.pgdelft.nl/pgd/item17>>.